

Љиљана СТОШИЋ
(Балканолошки институт САНУ, Београд)

ТРИ БОКОКОТОРСКЕ ИКОНЕ – ТРИПТИХА ИЗ МАКЕДОНИЈЕ

Кључне речи: бококоаторска сликарска школа, Петар Рафаиловић, триптих, Деизис, Крф, Скопље, Охрид

Апстракт: У центру пажње овог рада су три непотписана преносна триптиха из друге половине XVIII века, од којих је данас један изложен у Галерији икона у Охриду, други се налази у депоу Музеја Македоније, а о трећем се зна само на основу сачуване црно-беле фотографије. Мада је од прве студије у којој су скопске иконе бококоаторских мајстора поменуте прошло више од 50 година, остало је неразјашњено и о којим је делима реч, и где се она налазе, и ко су њихови аутори. Чини се да је покушај да се овим радовима уђе у траг уродио плодом, будући да се три иконе триптиха из Македоније са великом поузданошћу сада хронолошки и тематски могу сместити у опус једног од најплоднијих бококоаторских сликара, Петра Рафаиловића.

У првој значајнијој студији о бококоаторској сликарској школи, Павле Мијовић¹ помиње две непотписане и недатоване иконе у Скопљу – једну у Уметничкој галерији а другу у Републичком заводу за заштиту споменика културе Македоније – приписујући их руци Данила Рафаиловића, четвртог и најмлађем сину њеног родоначелника Димитрија даскала. Мијовићево мишљење заснивало се на претходно евидентираној „врло карактеристичној групи икона“, од којих неке носе датуме из педесетих и шездесетих година XVIII века². Две деценије касније, у својој докторској тези, Рајко Вујичић једну од њих, триптих из Уметничке галерије (инв. бр. 25), са великом сигурношћу приписује Петру Рафаиловићу, објављујући и њене каталожке податке³. Тај триптих

се 1963. нашао и на изложби икона у Народној галерији у Љубљани⁴.

На средишњем делу овог триптиха (47,5 x 33 cm), данас изложеног у Галерији икона у Охриду (инв. бр. У – 288) који је остао непубликован⁵, представљен је Христос Велики архијереј на престолу, док са његове леве и десне стране стоје Богородица и свети Јован Крститељ у Деизисном чину. У горњим угловима, изнад централног потковичастог поља, приказан је по један херувим. На левом крилу триптиха су, један повише другог, свети Ђорђе (у лучном делу) и свети Никола, док је на десном крилу свети Димитрије (у лучном делу) испод којег су два непозната светитеља. Још увек читљиви натписи, као и њихов изглед у попрсју, дозвољава да се у њима препознају свети Спиридон и свети Алимпије (Столпник). Све свете личности одликује изобразаност лица, нарочито чела, и несразмерно велике и коштуњаве шаке. Ореоли се, укључују и Христов који је крстаст, завршавају истаканом кружницом. Натписи су на српско/црквено-словенском и изведени црвеном бојом на златној позадини. Препознатљив дуктус припада Петру Рафаиловићу. Горња ивица триптиха, као вероватно некада и доња, имају једноставно сликана троугласта поља у цик-цак поретку, без дуборезбарених делова.

vijeka, Zadar 1983, kat. br. 206, 330. Примерак овог докторског рада налази се у београдској Универзитетској библиотеци (РД 9834).

⁴ *Razstava ikon*, Ljubljana 1963, kat. br. 61.

⁵ До података и фотографија сва три триптиха о којима је овде реч дошла сам захваљујући колегијалној помоћи Дарка Николовског, Викторије Поповске Коробар и Милча Георгиевског. Без њихове стручне потраге и добротe, овај рад не би био написан. Са друге стране, до увида у дигитализовани материјал о бококоаторским сликарима дошла сам захваљујући великом труду и

¹ П. Мијовић, *Бококоаторска сликарска школа XVII–XIX вијека*, I: зограф даскал Димитрије, Титоград 1960, 14.

² *Исто*, 13.

³ R. Vujičić, *Bokokotorska ikonopisna škola XVII–XIX*

1. Петар Рафаиловић, *Триптих са Деизисом и светитељима*, око 1770, Музеј икона, Охрид

Будући да се сликарски опус Петра Рафаиловића прати више од две деценије – између 1761. и 1784⁶, када се због успостављених трговачких

пожртвованости београдског сликара Александра Рафаиловића, једног од њихових потомака, са којим припремам изложбу о *Бококторској сликарској школи 1680–1860*, која би у септембру и октобру 2014. требало да се одржи у Београду и Подгорици.

⁶ Мада се Петрова сликарска делатност прати 23 године, остали бококторски сликари из породице Димитријевићи-Рафаиловићи имали су, због непрекинуте каријере, и дужи сликарски стаж: родоначелник Димитрије даскал радио је најмање 38 година, Рафаило Димитријевић 33, Ђорђе Димитријевић 19, Василије Рафаиловић 30, Ђорђе Рафаиловић 26, а Христофор Рафаиловић 46 година. Имајући у виду да се многа њихова дела нису сачувала или им нису са сигурношћу атрибуирана, сва је прилика да су се сликарским радом бавили и знатно дуже, укључујући и Максима Тујковића, који је, уместо 18, изгледа био активан најмање 30 година. – в. R. Vујић, *нав. дело*, 181; Љ. Стошић, „Иконостас Максима Тујковића у Никољцу код Бијелог Поља”, *Ђурђеви ступови и Будимљанска епархија*, Беране – Београд 2011, 631–632; М. Живковић,

веза и послова пресељава на Крф, жени Гркињом, заснива породицу и напушта сликарску каријеру – триптих из охридског Музеја икона временски ваља сместити у тај период. Имајући у виду да се на овом своме раду Петар Рафаиловић није потписао, као и то да он не представља рад почетника, триптих се може и ближе датovati, у његову другу или зrelu фазу – у период око 1770. године. Док је веома распрострањеној призренској школи триптиха са краја XVIII и почетка XIX века била својствена занатска и шабланизована представа Богородице са Христом у централном пољу, уз попрсја светитеља у чију се заштиту веровало на бочним крилима⁷, бококторски сликари и Петар Рафаиловић на средишњем пануу готово по

„Икона Богородице са Христом и светим Николом из манастира Свете Тројице у Пљевљима: прилог проучавању сликарског опуса Максима Тујковића”, *ЗМСЛУ*, 41 (Нови Сад 2013), 14.

⁷ М. Ђоровић Љубинковић, *Пећко-дечанска иконописна школа од XIV до XIX века*, Београд 1955, 16–17, табла XXX. Репродуковани триптих има димензије 42 x 29,5 cm, и својина је Народног музеја у Београду.

2. Петар Рафаиловић, *Свети Спиридон*, друга половина XVIII века, Народни музеј, Београд

3. Петар Рафаиловић, *Непознати светитељ*, друга половина XVIII века, Народни музеј, Београд

правилу сликају Деизис⁸. Реч је о врсти малених триптиха на склапање погодних за преношење и ношење на путовања, који су се најдуже одржали у Босни, где их и данас називају „хајдучким иконама”. Нестале заједно са хајдучијом из Подроманије, овим иконицама је приписивана чудотворна и заштитна моћ. Биле су и тако минијатурне да су се, прилепљене на платно и склопљене, могле носити заденуте за појас а не само ставити у путнички пртљаг⁹.

У Народном музеју у Београду налазе се две иконе (кат. бр. 604 и 605) оквирно датоване у другу половину XVIII века, које се стилски и местом налажења донекле могу довести у везу са охридским триптихом Петра Рафаиловића. Реч је о непотписаним попрсјима једног непознатог светитеља (23,7 x 17,1 цм) и светог Спиридона (23,7 x 17,1 цм)¹⁰ донетим из Скопске Црне Горе. Оне су 1948. купљене од Александра Ђорђевића а 1963. рестаурисане, па су и данас у релативно добром стању. На обе иконе бела линија раздваја по сре-

дини двобојну позадину испред које светитељи благосиљају држећи књигу, односно држе трокраки крст у десној и свитак у левој руци. И по димензијама и по стилу обе иконе из београдског Народног музеја припадају истој иконописаној целини, а сличност са доњим делом десног крила триптиха из Галерије икона из Охрида била би и већа, да је очишћен. За триптих који се приписује Петру Рафаиловићу зна се само да потиче из непознате цркве у Охриду, због чега је почетком одамдесетиох година XX века и враћен из Уметничке галерије у Скопљу у Охрид. Док је свети Спиридон са карактеристичном капом и крстастим омофором и на једној и на другој Рафаиловићевој икони насликан без већих разлика, изузев у положају и начину држања затворене књиге, непознати светитељ и свети Алимпије (Столпник), и поред сличности у општем изгледу и поставци, нарочито у држању танког трокраког крста у десној руци, својим физиономијама међусобно одударају до неподударности. Иако је иконе из Народног Музеја и охридски триптих тешко поредити због велике разлике у димензијама, могуће је да је преносни олтарић нешто млађи, што значи да је настао вероватно после ових двеју икона намењених једном поручиоцу или храму. У Народном музеју у Београду је и велика икона (96,5 x 76 цм) са три стојеће фронтално приказане фигуре

⁸ R. Vujičić, *нав. дело*, 135.

⁹ Љ. Стошић, „О ускочким црквама и хајдучким иконама”, *Даница*, 2 (Београд 1994), 309–310.

¹⁰ Д. Милошевић, *Иконе: бококторска иконописна школа у Народном музеју*, Београд 1971, кат. бр.10–11.

4. Петар Рафаиловић, *Триптих са Деизисом и светитељима*, 1782, Музеј Македоније, Скопље

– Светог Николе, светог Саве и светог Саве Освећеног. На њој се Петар Рафаиловић и потписао и исписао тачан датум завршетка свога рада: 6. јул 1771.¹¹ Од свих његових познатих потписаних дела, триптих из Охрида би се по стилским и сликарским карактеристикима могао најпре везати за њу, и оквирно датовати у почетак осме деценије XVIII века. Триптих је морао настати у сликарској зрелој фази, у којој се ослободио почетничког страха од празног простора, због којих је иконе испочетка претрпавао ситним фигурама и бројним натписима на развијеним свицима.

Друга икона-триптих, за коју је Мијовић својевремено написао да се налази у скопском Републичком заводу за заштиту споменика културе, данас је у депоу Музеја Македоније, али је у међувремену публикована и каталогизована (43 x 35 цм)¹². И на њеном средишњем делу је Деизис у горњем лучном делу, испод којег је фриз од осам стојећих светитеља. Деизис чине Христос Пантократор на престолу поред којег стоје Богородица

и Свети Јован Крститељ у скрушеним молитвеним ставовима. Иза њих је позадина у две траке које се секу у нивоу колена учесника у сцени, горњој – златној и доњој – марморираној маслинастозеленој. На десној златној ивици је година 1782. исписана арапским бројкама, док је позадина на супротној левој страни оштећена. Сва три лика приказана су крајње једноставно, у ставу и са покретима који не одуарају од оних које су сликари Димитријевићи-Рафаиловићи уобичајено приказивали на иконама Деизиса. Христос није представљен као Велики архијереј, већ као Пантократор. Он је гологлав, у црвеном хитону и зеленом химатиону, приказан како десном руком благосиља а левом држи отворено јеванђеље исписано на српско/црквенословенском („Приђите, благословени Оца мојега и примите Царство...” – Мт 25, 34). Сви остали натписи¹³ су на грчком и исписани црвеном бојом на златној позадини. Дуктус је Петра Рафаиловића.

¹¹ Исто, 20, кат. бр. 9.

¹² В. Поповска Коробар, *Икони од Музејот на Македонија*, Скопје 2004, 307, сл. 148. Триптих је заведен под инв. бр. 322.

¹³ Натпис крај лика светог Димитрија, мада исписан истом руком, у првој делу је на грчком (δ άγιος), али је у другом делу на српско/црквенословенском (ДИМИТРИЕ), нехотице одајући превагу матерњег над грчким језиком.

У хоризонталној траци испод Деизиса смештена су шесторица стојећих светитеља и две светитељке, с лева на десно: свети Василије Велики, Григорије Богослов, Јован Златоусти, Никола, Спиридон, Атанасије, Марина и Анастасија. Као и на првој икони, на надверју централне зове, изнад полукружног лука, насликан је по један херувим у углу, док је централно поље на исти начин, са више паралелних хоризонталних линија неједнаке дебљине, подељено на две зоне. Дрвена конструкција рама у свом горњем делу је приметно закошена под углом од 45° , и подсећа на минијатурну кровну конструкцију.

На левом крилу триптиха, такође у две зоне, приказана су Света Тројица (у лучном делу) и свети Ђорђе на коњу који убија аждају, а десно – свети арханђел Михаило (у лучном делу) и свети Димитрије на коњу који пробада бугарског цара Калојана који лежи на земљи. За ову икону-триптих из цркве светог Георгија из села Јанковца код Ресена на средокраћу између Охрида и Битоља, недалеко од северне обале Преспанског језера, примећена је сродност са триптихом сличног стила и иконографије из цркве свете Петке у селу Горња Белица код Струге¹⁴.

За икону из овог струшког села данас се зна само захваљујући документацији скопског Завода за заштиту споменика културе (досије бр. 8312). Дрвена конструкција триптиха, којој се не знају димензије али се по постојећим аналогијама могу претпоставити, подсећа својим закошеним горњим делом на триптих из Музеја Македоније. На средишњем делу је представа Деизиса са Христом Пантократором који држи отворено јеванђеље на српско/црквенословенском, коме са леве и десне стране прилазе Богородица и Јован Крститељ у стојећем ставу и молитвеном поло-

¹⁴ Исто, 307. Друга икона за коју се сматрало да јој је сродна и из истог периода, испоставило се да је већ описани нешто старији триптих Петра Рафаиловића из Музеја икона у Охриду (инв. бр. У – 288).

5. Петар Рафаиловић, *Деизис са светитељима*, друга половина XVIII века, Народни музеј Београд

жају. Позадина је у висини колена Богородице и светог Јована подељена на горњи, позлаћени, и доњи, обојени део који дели бела линија. На левом рубу златне позадине, црвеним арапским бројевима стоји година 1781. исписана препознатљивим дуктусом Петра Рафаиловића. За разлику од претходна два триптиха, на лучном делу средишњег поља, повише композиције Деизиса, нису насликана два херувима у угловима него је цело поље попуњено симетрично исликаном биљном врежом са напупелим цветовима¹⁵. На левом крилу триптиха је у горњем делу приказано попрсје светог Прокопија који држи танак крст у левој руци (у лучном делу), док су испод њега целофигурални ликови светог Николе и светог Спиридона. У горњем делу десног крила је попрсје

¹⁵ Триптих је овим детаљем и када је затворен добијао на декоративности.

6. Петар Рафаиловић, *Свети Димитрије*, 7. фебруар 1763, Народни музеј, Београд

7. Петар Рафаиловић, *Свети Ђорђе*, 1767, црква светог Спиридона у Ђеновићима

свете Анастасије (у лучном делу), док су испод ње приказани свети Атанасије и свети Стилијан са повијеним малим дететом у наручју у целој фигури. Приказани светитељи благосиљају десном руком. Сви натписи су, као и у случају триптиха из скопског Музеја Македоније, на грчком, али са омашкама у исписивању некога коме грчки није био матерњи језик¹⁶. Додатни украс триптиху представљао је тростепеничasti дрвени сталак у средишњем делу, који се завршавао лучном косином од 45°, аналогно малој горњој кровној конструкцији, по којој подсећа на скопски триптих. Сва је прилика да је и он био осликан троугластим пољима распоређеним у цик-цаку. Ма колико био оштећен, нарочито у доњем делу, у идентификационом картону овај триптих је опрезно приписан бококторској сликарској школи, са напоменом да је цртеж слаб. Сви ликови и натписи су, упркос оштећењим, у пропратном опису су успешно идентификовани.

Сва је прилика да је све три иконе-триптиха из Македоније сликао бококторски сликар треће генерације, Петар Рафаиловић, старији син Рафаила Димитријевића а старији брат Василија Рафаиловића. За разлику од првог триптиха који пред-

ставља његов рад из зреле фазе, други и трећи су настали у позном периоду, само годину-две пред његов одлазак на Крф са којег се, изгледа, није враћао. За Данила Димитријевића, Петровог стрица и четвртог и најмлађег сина родоначелника бококторске иконописне школе Димитрија даскала, зна се само толико да је 1757. живописао цркву светог Николе у Главатима (Горњи Грбаљ), која је крајем XIX века порушена, али како нема сачуваних потписаних радова¹⁷, о његовом стилу се не може ни на који начин говорити. С друге стране, као изданак треће генерације рисанских мајстора, Петар Рафаиловић је радио између 1761. и 1784¹⁸, што значи да са њим започиње друга фаза рада бококторских сликара¹⁹. У ње-

¹⁷ R. Vujičić, *нав. дело*, 110, 125; P. Mijović, „Dimitrijevići-Rafailovići”, *Likovna enciklopedija Jugoslavije*, 1, Zagreb 1984, 309; T. Кријешторац, *Бококторски иконописци Димитријевићи-Рафаиловићи*, Пераст 2002, 1; Б. Тодић, *Српски сликари од XIV до XVIII века*, Нови Сад 2013, 185.

¹⁸ R. Vujičić, *нав. дело*, 132–136; T. Кријешторац, *нав. дело*, 11–12.

¹⁹ R. Vujičić, *нав. дело*, 36, 131–132. По овом аутору, прва фаза рада бококторских сликара трајала је од 1680–1760, друга од 1760–1820, а трећа од 1820–1860. Док прву фазу рада бококторских мајстора одликује сродност са традиционалном пећко-морачком сликарском школом и претежно боља уметничка остварења, друго и треће раздобље представљају удаљавање од ње,

¹⁶ На пример, уз свету Анастасију исписано је: ΙΑΓΗ ΑΝΑΣΤΑΣ. Очигледно је неразумевање писаног језика, као и мешање српско/црквенословенског слова С са грчким Σ.

8. Петар Рафаиловић, *Триптих са Деузисом, Светом Тројицом и светим Петром и Луком*, детаљ, 1776, манастир Бања код Рисна

говим последњим и истовремено најбољим радовима, какви су и триптиси из скопског Музеја Македоније донет из околине Ресена (1782) и онај из струшке цркве свете Петке у Горњој Белици (1781), видљив је утицај јонске сликарске школе са несумњивим утицајем западноевропског барока, који, са његовим одласком на Крф, ишчезава из радова бококторских мајстора. Тек ће почев од 1820. радове Христофора Рафаиловића, Петровог млађег синовца, поново захватити барокни немир под утицајем руског иконописа са почетка XIX века, па ће сликање и исписивање натписа преко оквира рама иконе, које је започео Петар или неко из његове радионице, код Христофора бити још израженије, слободније и чешће²⁰. У својој последњој,

9. Петар Рафаиловић, *Света Тројица са Богородицом и светитељима*, 1781, Завичајни музеј, Херцег Нови

уз истовремене све израженије ликовне слабости, али и служеће једносавнијим дуборезбареним клишеима или њихово путпуно напуштање и замењивање сликаном оквирном декорацијом.

²⁰ R. Vujičić, *нав. дело*, 140.

10. Петар Рафаиловић, *Свети архистратизи Михаило и Гаврило*, 1783, црква светих Петра и Павла у Рисну

трећој фази, Петар се враћа поновној обилној употреби златне боје како за позадину тако и за шрафуре својствену његовом раном периоду, али на занатски много вештији и раскошнији начин.

Запажање Павла Мијовића да се у Скопљу чувају две бококторске иконе, и да су обе радови Данила Димитријевића, мајстора чији се ни један потписани рад није сачувао до данас – под претпоставком да су иконе на које је мислио управо ова два, односно три триптиха – данас се више не може узети као тачно. За триптих из некадашње скопске Уметничке галерије, данас у Музеју икона у Охриду, мада непотписан, са великом сигурношћу се може тврдити да је рад Петра Рафаиловића из око 1770. године. За сликани триптих из 1782. у две зоне са Деизисом на којем су грчки натписи из Музеја Македоније, може се слободно рећи да је један од последњих радова Петра Рафаиловића пред његов одласак на Крф, после чега на чело бококторске сликарске радионице стаје његов први помоћник, млађи брат Василије, који је се све до Петровог одласка из Боке налазио у братовљевој сенци. Мада сличних и готово идентичних димензија, ова два триптиха се међусобно веома разликују. За само петнаестак година колико је највише могуће да их дели, видљив је стилски напредак не само Петра Рафаиловића него и целе бококторске школе. Вероватно ус-

ловљен прецизним захтевима поручиоца грчког порекла, сликар се на другом триптиху донекле удаљио од уобичајених иконографских образаца којима је, као и његови најближи сродници, био привржен. Разиграност форме уочљива је нарочито на бочним крилима триптиха где су приказане коњаничке фигуре светих Ђорђа и Димитрија. Стиче се утисак да је израђујући ове делове триптиха, Петар Рафаиловић морао као узор имати неке од бољих грчких икона јонских мајстора, на којима је познавање анатомије пропетог коња било изведено на западњачки начин, угледањем на природни покрет. Утиску разиграности форме и њене и далеко веће слободе, придонесе и likови већег броја светитеља и ређе приказиваних светитељских група у целој а не допојасној фигури. Сва ова запажања о последњим радовима Петра Рафаиловића, захваљујући и открићу досад непознатих икона-триптиха које је радио за грчку клијентелу непосредно пре одласка на Крф, говоре о његовом непрекидном професионалном усавршавању²¹ ради удовољавања захтевима образованијих поручилаца чије су жеље увелико превазилазиле скромне потребе сиромашних, скромних и неукних бококторских наручилаца.

²¹ Т. Кријешторац, *нав. дело*, 11–12.

11. Петар Рафаиловић, *Триптих са светитељима*, 1781, село Горња Белица крај Струге

Други и трећи датован Петров триптих – онај из струшког села Горња Белица и други из села Јанковца код Ресена – не само да су из приближно истог периода, него су вероватно рађени у једном маху, за потребе приватне грађанске побожности. Струшки је датован само годину дана пре триптиха из скопског Музеј Македоније, а године израде исписала је иста, Петрова рука. На триптиху из 1781. година је лево од Богородице, а на триптиху из 1782. – десно од светог Јована Крститеља, обе у оквиру средишње сцене Деизиса. Света Анастасија и свети Стилијан са одојчетом у наручју, на првом, као и свети ратници-коњаници на другом триптиху, уз декоративне флоралне мотиве, односно два херувима, чине лако замисливом могућност да је први и нешто ранији кућни олтарић-иконарник намењен молитви за живот и здравље деце – био рађен за женску особу, а други – за мушку, које су можда биле и у блиском сродству (супружници, брат и сестра). Светитељименици, свети Атанасије и света Анастасија (Атанасија) приказани су и на једном и на другом триптиху. У сваком случају, реч је грчкој клијентели, са којом је Петар дошао у ближе односе успостављајући трговачке везе са острвом Крфом пре но што ће на њега отићи.

Два триптиха из 1781. и 1782. године представљају и неке од последњих радова Петра Рафаиловића а једине познате са грчким натписима и

12. Петар Рафаиловић, *Свети Сава, свети Сава Освећени и свети Никола*, детаљ са потписом, б. јул 1771, Народни музеј, Београд

арапским бројевима.²² Реч је о податцима важним колико за познавање присуства бококоторских икона у Македонији, толико и за последњу фазу рада Петра Рафаиловића, у којој је дошло до досад непознатих али квалитативних померања како у стилу тако и у иконографији. Они ће убудуће

²² У Поморском музеју у Котору чува се икона *Јеванђелисте и апостола светог Матеја* Петра Рафаиловића из 1794, времена када је живео на Крфу. Икона је сигнирана на грчком и има годину

морати да се имају у виду приликом оцењивања укупнога рада бококторске сликарске школе, њених мена, развоја, распрострањености, уметничких домашаја али и неискоришћених могућности.

Истовремено, реч је и о једном досад неуоченом сведочанству о разноликости грчко-српских културних и историјских веза.

Ljiljana STOŠIĆ

THREE ICONS – TRIPTYCHS FROM THE BAY OF KOTOR IN MACEDONIA

Summary

This paper focuses on three unsigned triptychs dating from the second half of the 18th century. One of them is currently exhibited at the Icon Gallery in Ohrid; the second is located in the depot of the Museum of Macedonia in Skopje, whereas the third icon is known from a black-and-white photo held by the Institute for the Protection of Cultural Monuments of the Republic of Macedonia in Skopje. The attempt to identify the icons from the Bay of Kotor (Cattaro) which were mentioned fifty years ago as being held in Skopje has turned out to be successful and they can now be attributed with great certainty to one of the most prolific painters in the Bay of Kotor, Petar Rafailović. By identifying them as painter's works done in his mature (ca. 1770) and late phases – i.e.

immediately before his departure to Crete (1784) and giving up a career as a painter – we have thrown more light on the oscillations in the work of the artists from Risan school of painters, namely from the Dimitrijević-Rafailović family, active between the late 17th century and the second half of the 19th century. Apart from qualitative changes in the style and iconography, the three previously unknown triptychs painted by Petar Rafailović which are now located in Macedonia reveal the achievements of this school of painters that were unknown to scholars. They are also a newly revealed testimony of the diverse paths along which the cultural and historical links between the Serbs and the Greeks developed in the second half of the 18th century.

исписану арапским бројевима у дну, 1794. У горњем делу је апостол Матеј са анђелом приказан за столом док исписује Јеванђеље, док је у доњем делу изглед куће рисанске породице капетана, бродовласника и дипломата Ђурковића, наручиоца иконе. Икона је била власништво капетана Андра Ђурковића, првог управитеља Црногорског поморства. Израђена је у маниру барокно-рокајног стила јонских сликара који су радили под утицајем венецијанске школе. Одликује је обилна употреба злата, као и сликање позлаћених дуборезних картуша. Ова икона-ведута је последњи рад

Петра Рафаиловића који не само да одудара од његовог познатог опуса него и потврђује да је он наставио да слика и после пресељења на Крф, мада у сасвим другачијем маниру. Два његова триптиха из 1781. и 1782. са грчким натписима и арапским бројевима представљају једину спону са могућим делима из његове крфске фазе. – в. R. Janićijević, „Ikone i drugi muzejski predmeti religioznog sadržaja iz fonda Pomorskog muzeja Crne Gore”, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, 57–58 (Kotor 2009–2010), 265–269.